

İHYA

Sürecinde Temel Araştırmasına Dönük Mescid Kazıları

Murat Sav / Arkeolog
Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü
muratsav@gmail.com

*Enliven The Process Oriented Basic Research
Excavations At The Masjid*

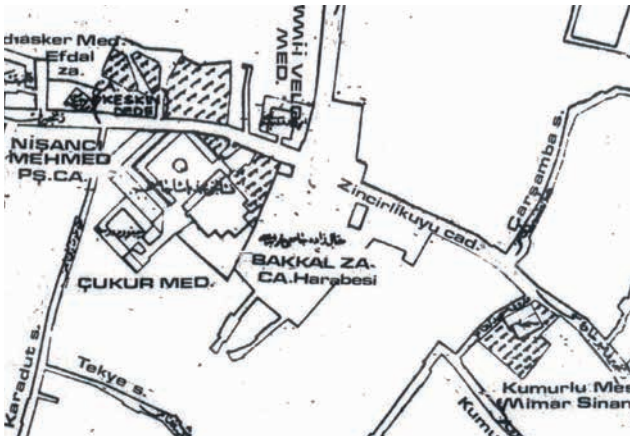
İstanbul'u İstanbul yapan en önemli değerlerden olan mahalle mescidlerinin bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Yangınlar, depremler, insan faktörü bundaki etkenlerden bazıları. Mescidlerden bir kısmının temelleri toprak altında iken, bir kısmının temelleri dahi mevcut değildir bugün. İhya amaçlı olarak yürüttüğümüz çalışmalar sırasında temel araştırma kazısı yapılan Bakkalzâde Mescidi, Süheyl Bey Mescidi, Mahmutağa Mescidi, Kademi Şerif Semahanesi, İsakapı Mescidi gibi yapıların temelleri sağlamken, Hacı İlyas, Seydi Ali Bey, Kaptan Sinan gibi mescidlerin temelleri kısmen sağlamdır. Simkeş Mescidininse neredeyse bir kalıntısı ulaşamamıştır günümüze.

Anahtar Kelimeler: Mescid, İhya, kazı, temel, kalıntı, İstanbul.

Some of the neighborhood masjids that are the most important values which make İstanbul, can't be reached to the present day. Fires, earthquakes, human factor are some of the factors of this. While some of the masjids foundations are under the ground, some are not even exist today. While Bakkalzâde Masjid, Süheyl Bey Masjid, Mahmutağa Masjid, Kademi Şerif Semahanesi, İsakapı Masjids which are excavated in course of the reviving Works, have sturdy foundation; masjids as Hacı İlyas, Seydi Ali Bey, Kaptan Sinan have partially sturdy foundation. Almost none of the ruins of Simkeş and Cankurtaran Masjids have reached to the present day.

Key Words: Masjd, revival, excavation, base, ruins, İstanbul.

1- Bakkalzâde Mescidi: Fatih Kocadede Mahallesi Bakkalzâde Sokağında bulunan mescid, Mehmet Çelebi Vakfı adına kayıtlıdır. (Vakıflar İstanbul I.Bölge Müdürlüğü Arşivi,Hayrat Dosyası) Zamanla tahrip olan mescidden geriye, bir duvarla arsanın diğer kısımlarından ayrılmış olarak bir minare kaidesi ile yanı başında mermer şahideli iki adet Osmanlı mezarı kalmıştır.(Öz,C.I:31; İst.Ans.II:1003). Bu mezarlardan biri H.1282/M.1865 tarihli dir. (Fatih Camileri:63)

Şekil 1.E.H.Ayverdi Haritasında mescid

Mescidin, Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulunun 16.09.1987 tarih ve 3618 sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescili yapılmıştır. Bazı yayınlarda Keskin Dede Mescidi diye geçmesi, hemen yakınında bulunan Keskin Dede Arsası ile karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Aslında

Fotoğraf 1.1940'ların başında minare kaidesi

Keskin Dede Mescidi, II.Bayezid devrinde Efdalzâde Şeyhülislâm Seyyid Hamidüddin Efendi (Öl.1502) tarafından yaptırılmış ve 1945 senesinde yıktırılmış bir mescid yapısıdır. Oysa ki Bakkalzâde Sokağındaki yapının banisine ait mezar taşının üzerinde *Bakkalzâde* adı bugün rahatlıkla okunabilmekte ve hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde yapının Bakkalzâde Mescidi olduğunu ispat etmektedir.

Nişancı Camiinin güneyindeki ilk sokakta yer alan arsa üzerinde temel araştırmasına yönelik kazı, 2010 yılının başlarında yapılarak nihayetlendirilmiştir. Kazıda, iç mekânının tabanında altıgen tuğla döşemeye rastlanmıştır. Minarenin, alışılmadık şekilde, güneydoğuda olması farklılık getirir de, tüm temel duvarlarının ortaya çıkarılması sevindirici bir gelişme olmuştur. Güney duvarının ekseninde mihrap nişi

Fotoğraf 2 .Mezartaşı üzerindeki Bakkalzâde yazısı

Fotoğraf 3 . Kazı evveli mescid parselinin durumu

Fotoğraf 4. Temel kazısından sonra mescid ve döşemesi (güneybatıya bakış)

yer almakta, kuzeyde ise, son cemaat mahalli bulunmaktadır. Temel seviyesinden sonra cami beden duvarları başlamaktadır. Duvarların en yüksek olduğu yer 80 cm dir. Muntazam bir örgü özelliğine sahip duvarların genişliği, 80 cm kadardır. Caminin güneybatısındaki kazı çalışmasında ise 8 adet Osmanlı mezarı sağlam olarak ortaya çıkartılmıştır.

2- Hacı İlyas Mescidi: Fatih'te İmrahor İlyas Bey Mahallesi, Yedikule İstasyon Sokağında bulunan mescid arsası üzerinde,

2008 yılının aralık ayında kazı çalışması yapılmıştır.

1913-14 yıllarında hazırlanmış olan Alman Mavilerinde mescidin 15,76X15,66X8,06X8 m ebatlarında olduğu ve bugünkü yolun uzamına göre yatay dikdörtgen olarak konumlandırıldığı görülmektedir. Batısında geniş bir avlusu ile bir kuyusu ve haziresi yer almakta idi.

Alaca Mescid olarak da geçen yapının bânisi Hacı İlyas'tır. Hacı İlyas'ın mezarı, mescidin bir sokak ilerisindeki Hacı Evhaddin Mescidinin haziresindedir.(Hadika 2001:95; Öz,C.1:65). Arsasının bir kısmı kesilerek, yola katılmış olan mescidin

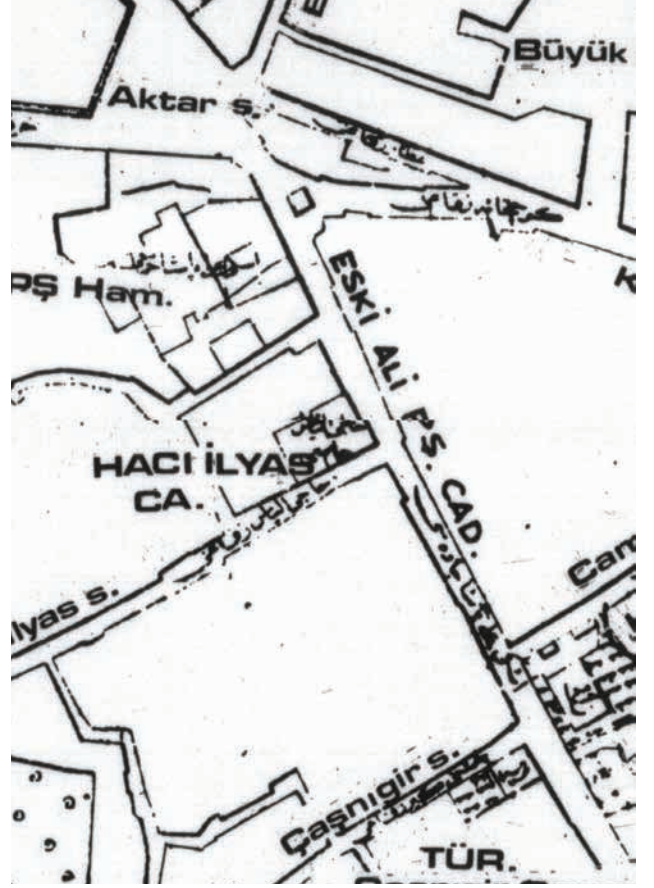
Fotoğraf 5. Mescid hariminden kuzeydeki son cemaat mahalline doğru bakış

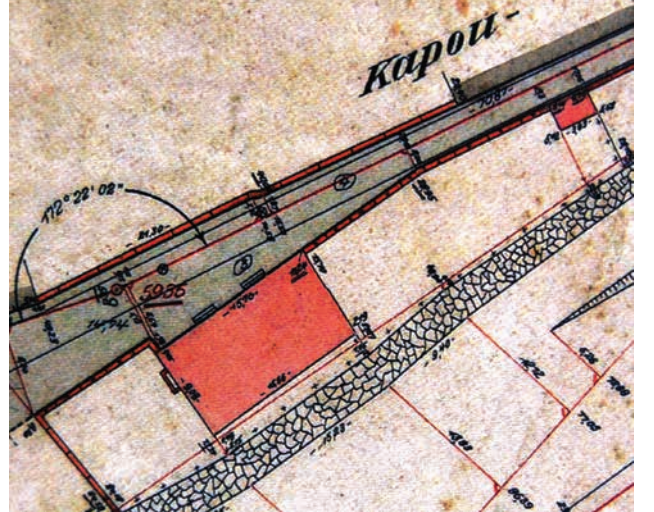
Fotoğraf 6. Mescidin kuzeybatısında çıkarılan 8 mezardan oluşan hazire

Fotoğraf 7. Mescid hariminin kazı öncesi görüntüsü

Şekil 2. Ayverdi haritasında mescidin konumu

Şekil 3. Alman Mavilerinde mescid

yalnızca minaresinin kaidesi ile, giriş kapısı sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Minarenin kaidesi, düzensiz taşlardan inşa edilmiş olup, giriş kapısının yuvarlak kemeri, yekpare taşa biçim verilerek yapılmıştır. Mescide ait moloz malzeme, mescidin içinde olduğu gibi bırakılmıştır.

Avlu içinde, orijinal Bizans bileziği sağlam ve derin bir kuyu bulunmaktadır. Kuyu bileziği, mermerden olup, üzeri kabartma olarak, akanthus yapraklarıyla bezenmiştir. Avlunun bir köşesinde ise, yığıntı halde moloz tabakası bulunmakta olup, bu tabakanın içinde mezar taşlarına ait şahidelerin yer aldığı, çevre sakinlerinden öğrenilmiştir.

Kazı çalışmasıyla minarenin çevresi tamamen açılmış, yapının üzerini kaplayan moloz tabakası kaldırılmış ve bu esnada, kare tuğla döşeme ortaya çıkarılmıştır. Arsanın iç kısmında

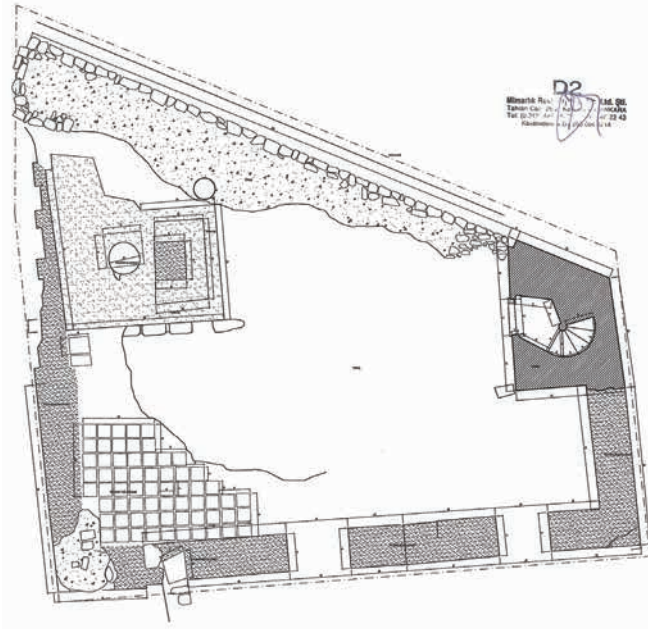
Fotoğraf 8. Mescidin avlusundaki Bizans dönemine ait kuyu

Fotoğraf 9. Kazı sonrası minare girişi ve yanda kapı açıklığı

Fotoğraf 10 . Duvardaki sıva ve beyaz badana, alaturka çatı kiremiti ve kare tuğla döşeme

Şekil 4 .Hacı İlyas Mescidine ait rölöve (Çizim:D2 Mimarlık)

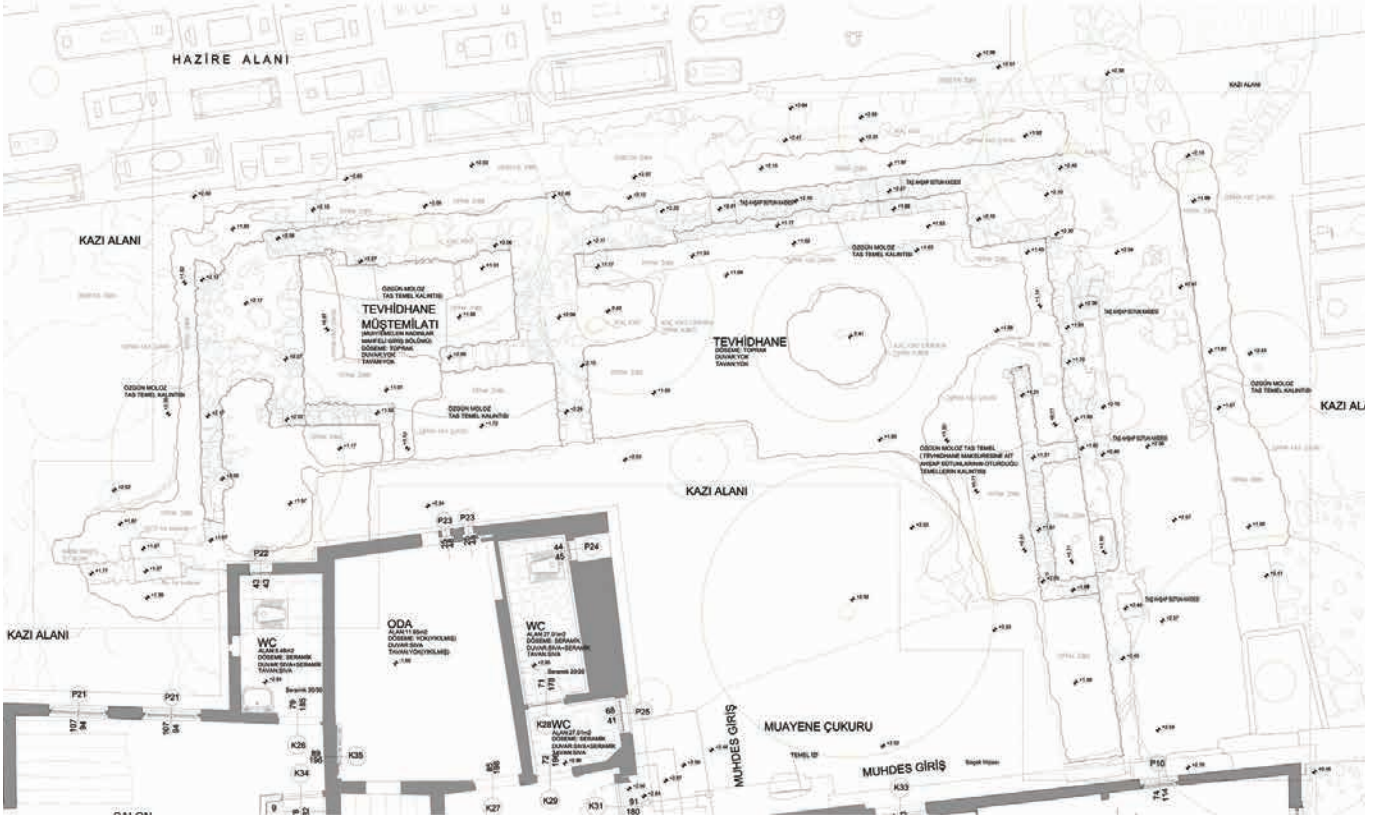
kalan mescide ait duvarların sağlam kaldığı görülmekle birlikte, yol cephesinin özgün duvarlarına ulaşılamamış, bu kesimin yığma olarak yoldan ayrıldığı görülmüştür. Yaklaşık 90 cm genişliğindeki duvarlar moloz taşlarla örülmüş ve taş aralarında bağlayıcı olarak dayanıklılığı düşük bir horasan harcının kullanıldığı görülmüştür. İç duvar yüzeyinde ince bir sıva tabakasının üzerine beyaz kireç badana yapıldığı belgelenmiştir. Güney duvarında yer alan genişliği yaklaşık 80 cm olan iki açıklığın oluşu ilginçtir. Mihrap nişine dair herhangi bir iz keşfedilememiştir. Yapının iç mekânının kuzeybatı kesiminde ve güneybatıdaki döşeme zeminine göre biraz daha alt kotta bir kuyu ve bir de kademe ortaya çıkartılmıştır. Molozlar arasında bulunan alaturka kiremitler, çatı örtüsünün kimliğini ortaya koymaktadır.

3-Kadem-i Şerif Tekkesi: Fatih ilçesi Kasap İlyas Mahallesinde yer alan Etyemez Tekkesi, Kadem-i Şerif Tekkesi olarak da bilinmektedir.

Tekke meşrutası ve hazire arasında kalan tekke arsası

Fotoğraf 11 . Kazı evveli ve kazı sonrası Kadem-i Şerif Tekkesi alanından görünüm

Şekil 5. Kademî Şerîf Tekkesi kazı sonrası röleve (Çizen:ATA Proje)

Şekil 6. Alman Mavilerinde Mescidin konumu

üzerinde yürütülen kazı çalışması 2009 yılının sonunda tamamlanmıştır. Çalışma esnasında, zemin kotundan -20 cm alttan, tevhidhaneye ait temel kalıntısı meydana çıkarılmıştır. Dikdörtgen planlı mekânın batısında ise küçük bir mekân daha bulunmuştur. Tevhidhânenin içindeki bölme duvarlarla ilgili olarak net bir yorum yapmak mümkün olmamıştır. Kuzey duvarının yakınında da bir su kuyusuna rastlanmıştır. Temeller, küçük moloz taşlardan örülmüştür.

4-Kaptan Sinan Mescidi: Hiçbir kalıntısı günümüze ulaşamamıştır. Mescidin bânisi, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'dır. Üsküdar Mihrimah Sultan Camii mihrabının önündedir mezarı... Mescid, 1915 yılında tamamen yanmıştır.(Eyice,1963:102).

Fatih'teki Molla Gürâni Mahallesi Kaptan Sinan Paşa Sokağında yer alan mescid arsasında, 2010 yılı içerisinde yürütülen temel araştırma kazısında, yaklaşık -1,5 m derinlikten yapıya ait temeller çıkarılmıştır. Güneydoğu-Kuzeybatı

Fotoğraf 12 .Eski bir fotoğrafta mescid ve çevresi (Murat Kıyıcı 'dan)

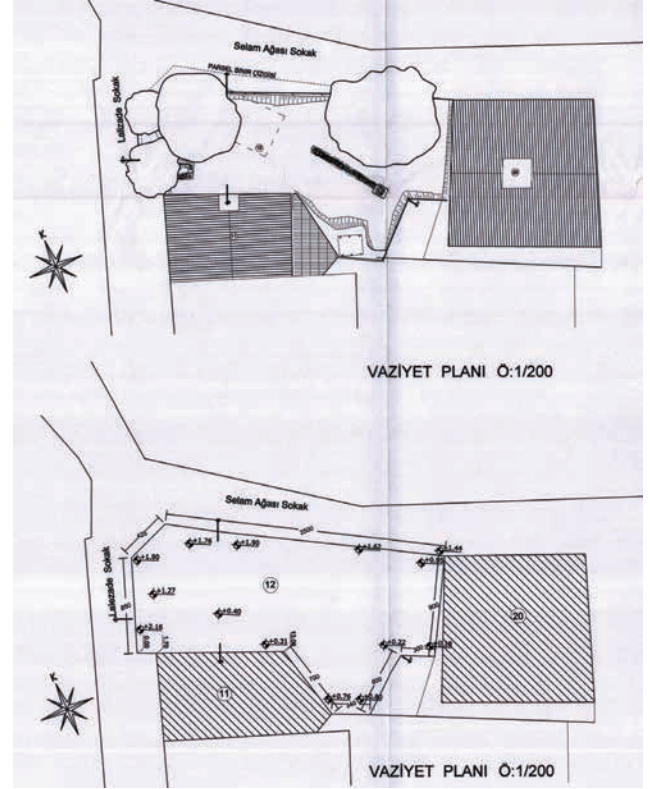

Fotoğraf 13 .Kazı öncesi ve kazı esnasında parselin Kaptan Sinan Mescidi Sokağından görünümü

doğrultusunda uzanan mescid temeli, 15,48X6,33X6X93 m ebatlarındadır. Buna göre, son cemaat mahalli; cami ana mekânı ile son cemaat mahallinin sağında, yapıya bitişik konumdaki minare kaidesine ait temel, plansal olarak rahatlıkla tâkip edilebilmiş ve hemen hemen tümüyle gün yüzüne çıkarılmıştır. Yalnızca, yapının doğu kısmının küçük bölümü, yan parseldeki apartmanların altına doğru devam ettiğinden, bu bölümde herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Kible duvarının önünde bulunan döşemeler özgündür. Duvarlar çok az değişiklik göstermekle birlikte, 90-110 cm genişliğindedir. Minare kaidesinin temeli ise, 2,10X3,00 m ebatlarındadır.

Temeller, moloz taş kullanılarak ve horasan harcı tutturularak örülmüştür. Derz aralarında, yüzeyden 15 cm kadar içe kadar nüfuz eder şekilde ahşap hatıl yuvalarına rastlanmıştır.

5-Simkeş Mescidi: El hac Hasan İbn-i Elhac Mehmet Emin Vakfı adına kayıtlı mescid, aslında bir tekke yapısıdır. Genel olarak Simkeş Mescidi diye bilinmektedir. Fatih, Mevlanakapı/ Melek Hatun Mahallesi, Lalezâde Sokağında bulunmaktadır.

Şekil 7. Simkeş Mescidi Vaziyet Planı (çizim: MC Mimarlık)

Fotoğraf 14 .Kazı evvelinde mescid arsası

Fotoğraf 15. Arsada keşfedilen Osmanlı kuyusu

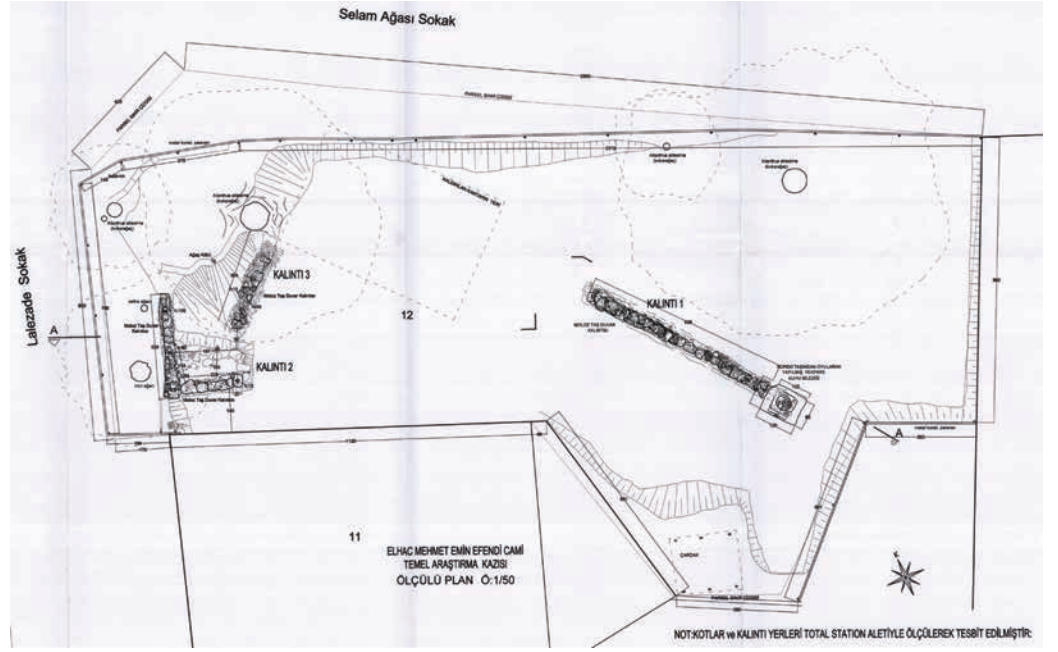
Mescidin temel araştırmasıyla ilgili olarak yapılan kazı, 2010 yılı içinde tamamlanmıştır. Yer üstünde hiçbir kalıntı barındırmayan mescid yapısının arsasındaki kazıda ortaya çıkarılan ve taşlardan örülen duvarlar, önemli ölçüde tahrip

Fotoğraf 16 .Kazı sonrasında bulunan duvar ve döşeme fragmanı

Fotoğraf 17 .Kazı buluntusu şahide

Şekil 8 . Arkeolojik kazı rölövesi (Çizim: MC Mimarlık)

olmuştur. Kalıntı fragmanlar, yüzey kotuna oldukça yakın bir derinlikte yer almaktadır. Güney yönde ise bir su kuyusu bulunmaktadır. Parselde mevcut kantardan dolayı, temel duvarlarının bir kısmı tahrip olmuştur. Bundan dolayı mescidin temel duvarları sağlıklı şekilde değerlendirilebilecek durumda değildir. Kazı esnasında, Osmanlı devrine ait, bir adet mezar baş şahidesi ortaya çıkarılmış olup, şahidenin alt kısmı kırıktır ve üstünde Osmanlıca bir yazı mevcuttur.

6- Seydi Ali Bey Mescidi: Fatih,1985 Ada, 9-10 Parsellere kayıtlı Mescid, Fındıkzâde'de, Seyyid Bey Sokağında yer alır.

2009-2010 arasında araştırma kazısı tamamlanan yapı, Seyyid Bey Camii olarak da adlandırılmaktadır. Mescidin, H.966/1558 yılında inşa edildiği sanılmaktadır. Aynı tarihlerde Süleymaniye sularının getirilmesi için yapılan çalışmalarda bina emini olan Seydi Bey tarafından yaptırılan mescidden günümüze toprak üstü kalıntısı ulaşmamıştır. (Hadikâ 2001:181;Öz.C.I:121). Yine Hadikâ'da geçtiği üzere mescidde *Kad benâ hâza'l-mescid-ş-şerif Seyyidi'bnü Abdurrahmanî şehri muharrem sene 966* yazılı ve tarihli bir kitâbe mevcuttu.(Hadikâ 2001:181). Çeşmenin üzerinde ise, H.999 (M.1590/91) tarihli farsça bir kitâbe mevcuttu.(Hadikâ 2001:181). Mescidin mimarisi hakkında net bir bilgi mevcut değildir. Yalnız, XIX. yüzyılda çok köklü bir onarımdan geçirildiği bilinmektedir. Yakınında ise, bir çeşme bulunmaktaydı.

Eski haritalardan, Ayverdi ve Alman Mavilerinde mescidin yeri ve alanı tespit edilmekle beraber, kazı yapılmadan evvel mescid alanı, arabaların park ettiği asfaltlanmış, boş bir arsa hüviyetinde idi. Fındıkzade Sokak ve Alman Mavilerinde de

Fotoğraf 18 .1970'lerde mescid arsası (VİBMA)

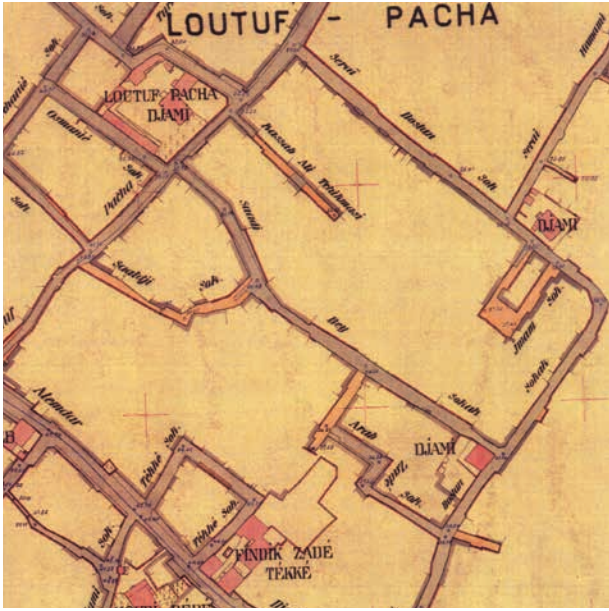

Fotoğraf 19 . Kazı evveli mescid arsasının durumu

okunduğu üzere eski adı Seydibey Sokağının (yeni adı Çağanak Sokak) kesiştiği yerde bulunan mescid parselinin üzerinde herhangi bir eski eser kalıntısı bulunmamaktaydı.

İki yandan apartmanlarla kuşatılan parselde yapılan kazı çalışmalarında, yapıya ilişkin bazı temel kalıntıları ve detay malzemeler ortaya çıkarılmıştır. Asfalt kaldırıldıktan sonra yapılan kazıda, -80 cm derinlikte mescide ait temeller çıkmaya başlamıştır. Duvar takip edilerek, uzantı tamamen bulunmuştur. Buna göre, kalıntı üst kotu, -50 cm altta başlamaktadır. Minare

¹VİBMA:Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivi

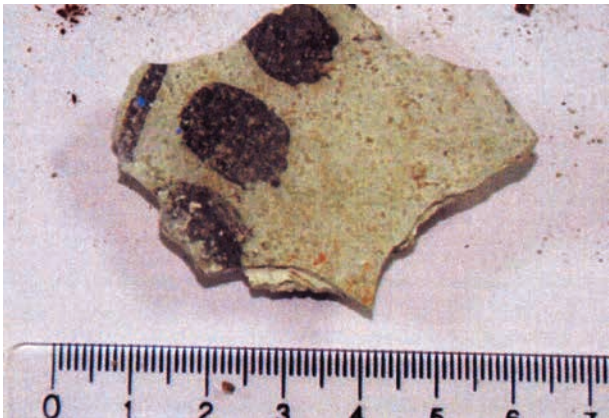
Şekil 9 .Alman Mavilerinde mescidin konumu

Şekil 10.Ayverdi haritasında mescid

Fotoğraf 20. Mescidin tamamen yıkılmadan evvel çekilmiş bir fotoğrafı (İ.B.B.Arşivi)

Fotoğraf 21. Mihrap yönünde çıkan bezemeli parça

Fotoğraf 22.Minare şerefe altı silmesi (?)

kaide temelinin çıkmasıyla, mescide ait temel izleri de ortaya çıkmıştır. Buna göre duvarlar Çağanak ve Fındıkzade sokakları hattında kendini muhafaza ederken, diğer iki duvarın tamamen yok olduğu görülmüştür. Muhtemelen apartmanlar inşa edilirken bu yöndeki temeller ortadan kaldırılmıştır. Zaten, Vakıflar İstanbul I. Bölge Müdürlüğü Arşivinde (VİBMA) bulunan 1970'li yıllara ait fotoğraflarda arsa üzerinde gecekondular olduğu görülmektedir.

Kazı sırasında bulunan bazı inşaat malzemeleri, mimariye ait fikirler sunmaktadır. Tabanda kullanılan şeshane tuğlası, mescidin taban döşemesinin niteliğini göstermektedir. Minarede kullanıldığı sanılan kenet ile, ahşap konstrüksiyonlu çatıda kullanıldığını sandığımız mihş şeklindeki çiviler de önemli birer veridir. Minareye ait şerefe korkuluğunun altında kullanıldığını düşündüğümüz horasan sıvayla oluşturulan silme parçası, yapının yandıktan sonra çekilen eski fotoğrafındaki minareye uymaktadır.

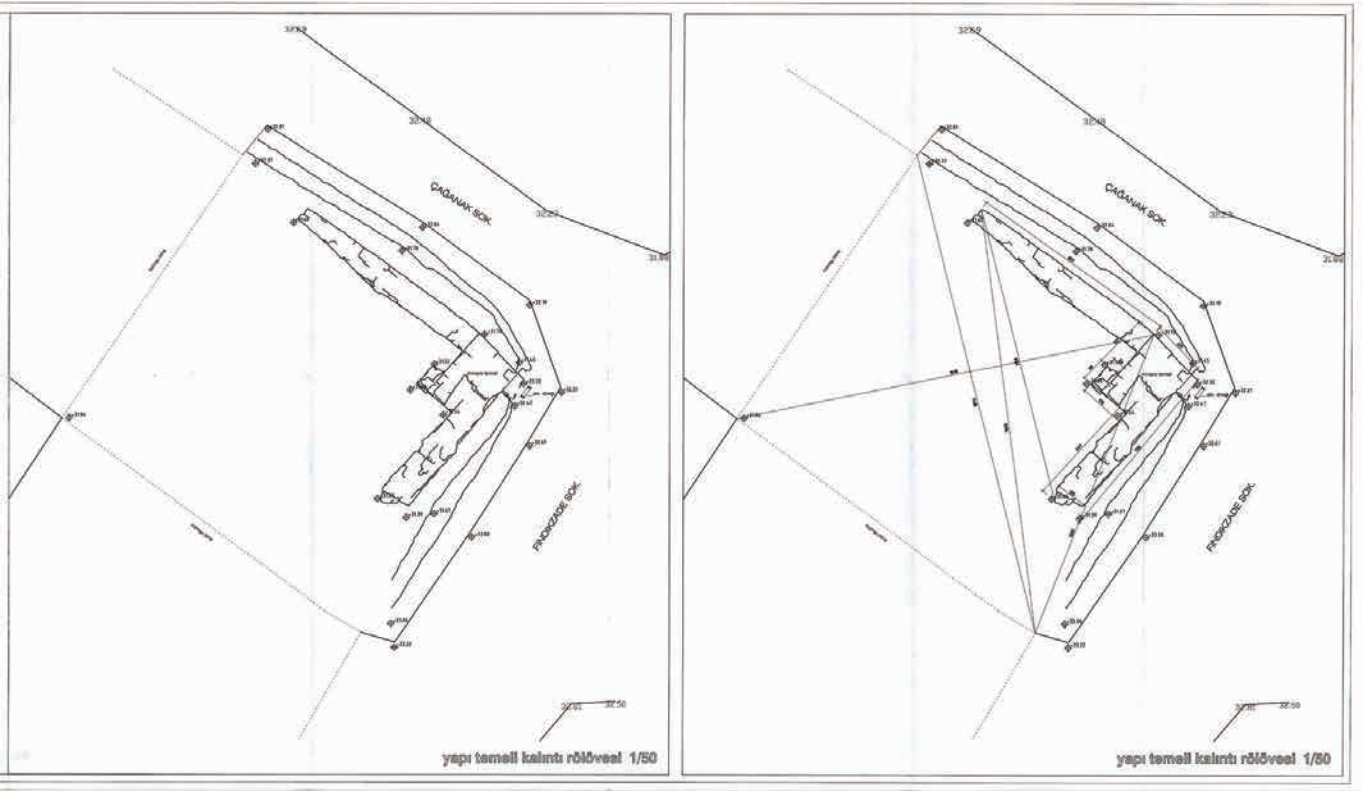
Mihrap duvarı yakınında çıkan kalemşi bezemeli küçük bir sıva parçası, bej zemine siyah konturlu olduğundan XIX. yüzyıl özelliğindedir. Minarenin tuğladan örüldüğü, ele geçen kavisli tuğlalardan anlaşılmaktadır. Çatı üzerinin ise,

Fotoğraf 23. Kenet ve çiviler

Fotoğraf 24 .Mescide ait duvar ve minare temel kalıntısı

Şekil 11 .Seydi Bey Mescidine ait temel kalıntı rölövesi (Çizen: Mehmet Raif Doğan Mimarlık)

alaturka kiremitlerle örtülü olduğu da alanda bulunan parçalar vasıtasıyla netleşmiştir.

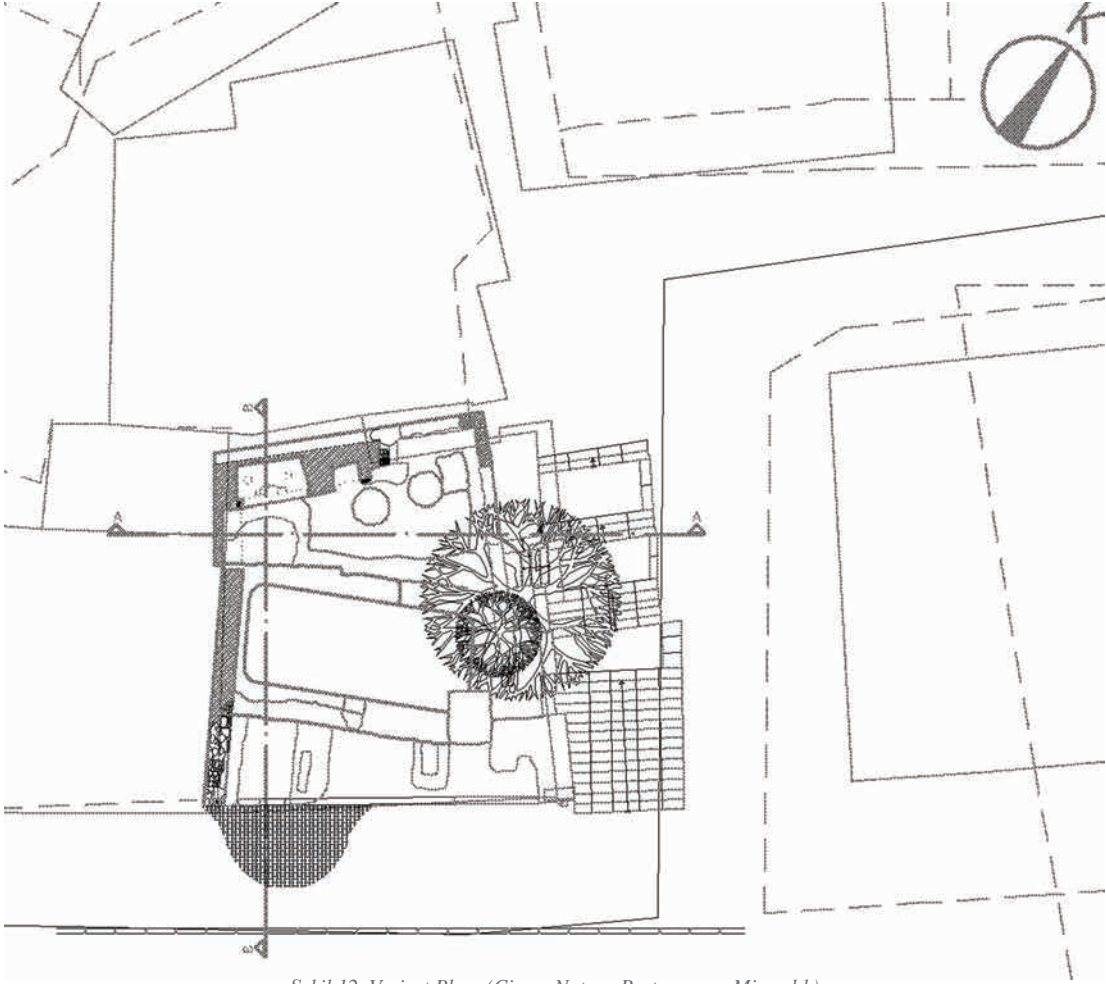
7- Süheyl Bey Mescidi: Beyoğlu 40 ada 26 parseldeki yapının tapusunda kargir cami-i şerif vasfı yazmaktadır. Süheyl Bey vakfına kayıtlıdır. Fındıklı'daki mescid, Necatibey Caddesinin üzerindedir.

İlk olarak, 1591 yılında yaptırılan Mescidin banisi Süheyl Bey olup, 1873 yılında yeniden yaptırılmıştır. İkinci yapım sürecinin banisi ise, Sultan Abdülaziz'dir. Dönemin mimari üslubunun özellikleri doğrultusunda, fevkâni, tek kubbeli olarak inşa edilmiştir. (Öz 1997:57).

5.9.1949 tarihli çaplı tasarruf vesikasında 26 parselde kalan

caminin yol cephesinde, yine camiye ait 28 ve 29 parsellerin 1964 yılı krokisinde bir kısmının yola gittiği (1950'lerdeki yol genişletme çalışmaları sırasında) görülmektedir. (Vakıflar İstanbul I.Bölge Müdürlüğü, Süheyl Bey Mescidi Hayrat Dosyası.) 1957 yılındaki yol genişletme çalışmaları çerçevesinde çeşmesiyle beraber yıktırılmıştır.

2010 yılının bahar aylarında yapılan kazı çalışması neticesinde Barok-klasik Osmanlı özelliğinde olan birkaç yapı ögesi ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan, cami avlu kapısı girişine ait olması muhtemel volütlü alınlık parçası ile bir adet damgalı tuğla ayırt edici özelliğe sahip buluntulardır. Minare simit parçaları ve bunların üzerlerinde hâlâ mevcut zivana-kurşun izlerini görmek mümkündür.

Şekil 12. Vaziyet Planı (Çizen: Natura Restorasyon-Mimarlık)

634
İ.L. İlçe

Çaplı Tasarruf Vesikası

Mahallesi	Kütük No.	Pafin No.	Ada No.	Parşel No.	Alan Sahihiyatı M ² Dm ²	Çaplı No. Eski Yeni	Genel No.	Kayıtlı	İradı
Pürteleğ/Hano	363	135	40	26	36 50	1			
Cinsi	K. Cami Şerifi								

28, 29 parşelini ve cami kısmını 26 parşel ile birleştirilmiştir. 28, 29 parşel dibkânaştır.

Mal sahibinin adı ve adresi: Şehitler Bay Vahit

Fen memuru: M. Koca
Fen şurisi: Ş. Ş. Ş. Ş.
Kâtip: Ş. Ş. Ş. Ş.
Kadastro müdürü: Ş. Ş. Ş. Ş.

Şekil 13. 1949 yılına ait çaplı tasarruf vesikası

41-2634

27/6/1964

26 parşel üzeri Şehitler Bay Vahit isimli bir parşel ile birleştirilmiştir. İstenilen Camiye budur.

R A P O R

Beyoğlu, Pürteleğ Hasan mahallesi fındıklı sokağında, 135 parşel, 40 ada, 26 parşel sayılı ve 96,50 m.2 sahali idaremine ait Şehitler Bay Vahit arsasının fiilen yola, Yeşil sahaya meydana katılıp katılmadığı hususunda mahallinde yapılan tetkikat ve ölçme- de ve çapının tetkikinde :

mezkûr arsa halen, surette görüldüğü üzere ,son şekline ve istikametini almış bulunan yolun iç kısmında kalmaktadır. Dosyasında mevcut İmar müdürlüğünden alınan 2/6/1964 tarihli imar durumu tezkeresinden anlaşıldığına göre ve tarafından imar müdürlüğü son imar planından çıkarılmış suretinde görüldüğü üzere arsaız tamamen yeşil maha dahilinde kalmaktadır. Keza mahallinde ölçü neticesinde de surette görüldüğü şekilde içerde kaldığı anlaşılmıştır. Belediyece istinlak hususunda işbu mahalle idaresine ve Belediye temsilcileri tarafından istinlak değeri takdir olunmuşsa da arsanın istinlak edilmiş olması dolayısıyla muamele terkemül etmemiş olmaktadır.

Krokide 28, 29 parşellerden fiilen yola katılmış kısımlar görülmektedir. Kıymet saygı ile arz olunur.

NOT : İşbu 26 parşelimiz arsa vaziyetine olup, hâlen üzerinde, bir kısmını kaplayan ve 28,29 parşellerin yola giden kısmında Artan kısmının tamamını kaplayan bir lokanta mevcuttur. Lokanta 26 parşelimizin yaklaşık 65,22 lik bir kısmını kaplamaktadır. mahallinde lokantasının kapalı ve metruk vaziyette olduğu görülmüş yapılan soruşturmada idaremizin kırsında olan 500 bu lokantanın Ramazanın 15'inde (15 Şubat:1964) kapanmış ve o zamandan beri açılmadığı öğrenilmiştir.

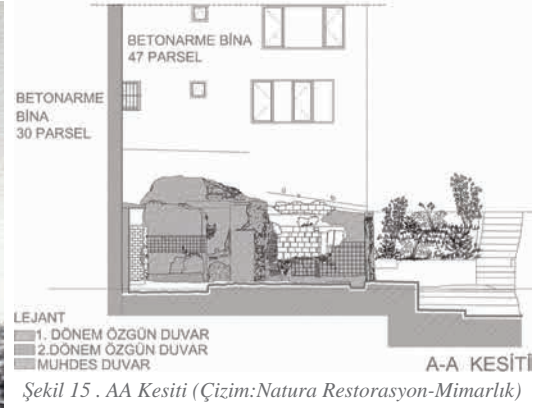
Yılmaz Bayülken
Fen Memuru
M. Bayülken

İmar planından çıkarılmış suretleri: Har. 100
M. Bayülken

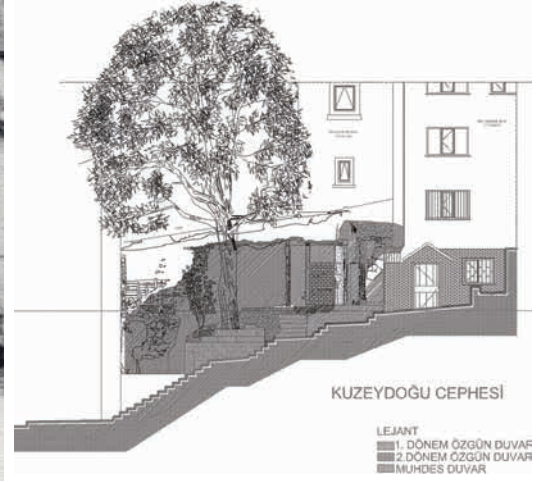
Şekil 14. 1964 yılına ait krokide yola giden kısımlar

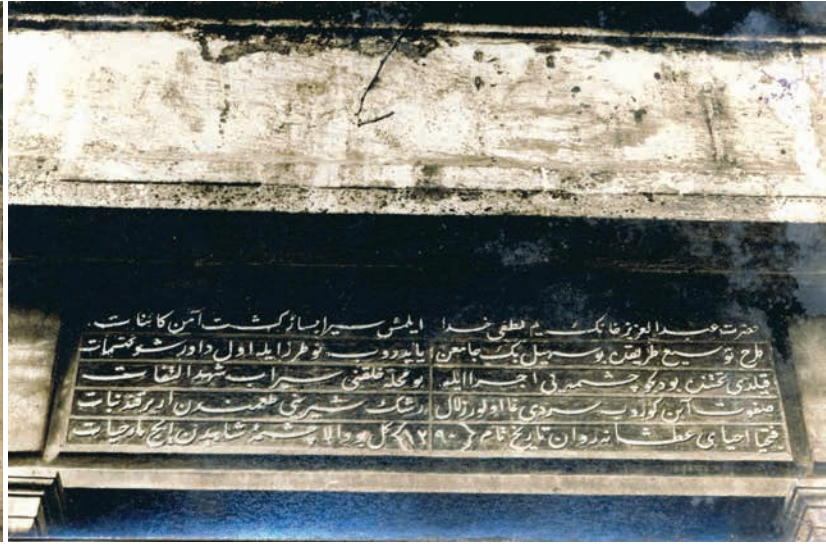
Fotoğraf 25-Yıkılmadan önce mescid ve çeşmesi (Murat Kıyıcı-İBB)

Şekil 15 . AA Kesiti (Çizim:Natura Restorasyon-Mimarlık)

Şekil 16. Kuzeydoğu cephesi (Natura Restorasyon-Mimarlık)

Fotoğraf 26-İç mekân,galeri ve çeşme kitâbesi (1936-Encümen Arş.)

Fotoğraf 27- Kazı evveli genel görünüm

Fotoğraf 28- Kazı sonrası

8-Cankurtaran Mescidi (Seyyid Hasan Mescidi) : Yapının banisi, Fatih Sultan Mehmed'in Topçubaşı'sı olan el Hac Seyyid Hasan Efendi'dir. Hadikat'ül Cevâmi'de geçtiği kadarıyla minberini de, aynı dönemde Saray içinden Rukiye Hanım bağışlamıştır.(Hadikâ 2001:122). Kendi adıyla anılan mahalleye sahip mescidin bulunduğu semtin eski adı, Şadırvan'dır.

Mescid, Ayasofya'yı Kebir Mülhakatından Seyyid Hasan Vakfı'na kayıtlıdır ve bugünkü tapu bilgisine göre, 162 metrekarelik bir ölçüye sahiptir.

Bazı kaynaklarda mescidin yerinin bir kısmının demiryoluna gittiği yazılıdır. Hadika'da, baninin konağının da mescidin yakınında olduğu yazılıdır. Seyyid Hasan Ağa'nın kabri de mescidin yanındaki arsada yer almaktaydı.

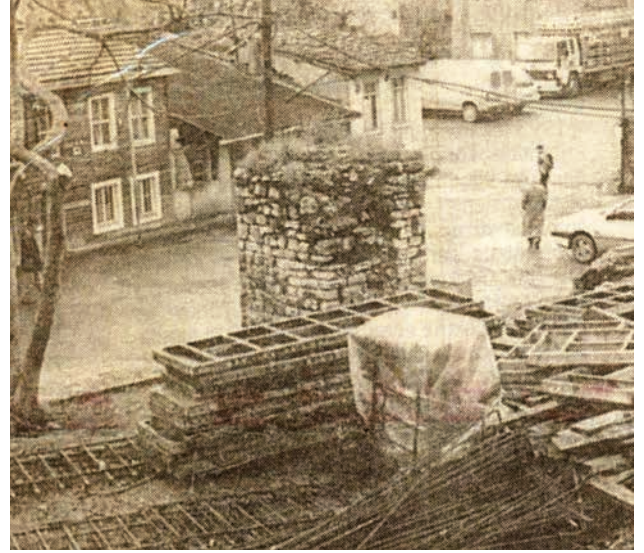
1941 tarihli İstanbul cami ve mescidlerini gösteren listede yapı, kadro harici-arsa olarak tanımlanmaktadır.

Günümüze temel kalıntıları ulaşmıştır. XIX. yüzyıl sonlarında meydana gelen depremlerle yıkılan mescitten yalnızca minareye ait küfeki ile örülmüş bir kaide kısmı bugün görülebilmektedir. Bu şekliyle, Fatih döneminden ziyade XVI. yüzyıl özelliğini yansıtmakta olup, muhtemelen bu dönem yeniden yapılmıştır.

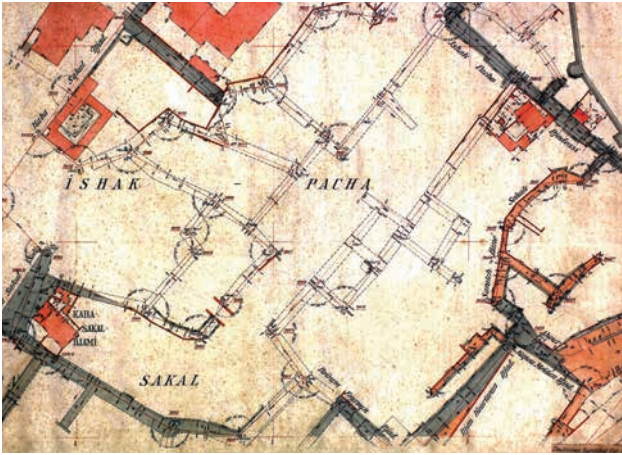
1997 yılına kadar mescidin beden duvarlarının alt kısmından bazı fragmanlar durmakta iken alan çöplük olduğundan dolayı Eminönü belediyesi tarafından bu çöpler temizlenirken, kalıntılarının da yok olduğu sanılmaktadır. Ancak, daha evvelinde, İstanbul Müzeleri Direktörlüğüne verilen 9.X.1937 tarihli kararda, mescidin enkazına ait taşların satılabileceği yazılıdır. Muhtemelen asıl yapı taşları bu tarihte satılmış, geriye temelleri kalmış; temelleri de temizlik çalışması sırasında yok edilmiş olmalıdır.

Fotoğraf 29 . Eski bir fotoğrafta mescid duvar fragmanları

Fotoğraf 30 . Eski bir fotoğrafta mescidin minare kaidesi (VİBMA)

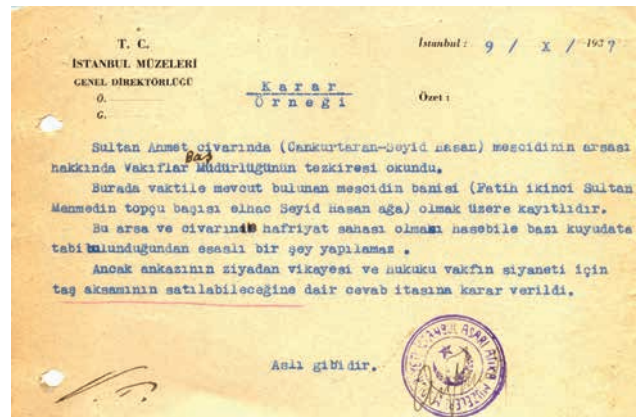
Şekil 17 . Alman Mavilerinde Mescidin yeri (İBB,Haz.İ.Dağdelen)

Şekil 18 .1914 tarihli bir Osmanlı Haritasında Mescid ve çevresi (V.İ.B.M.A.)

Fotoğraf 31 . Mescid alanının şimdiki hali

Şekil 19 . İstanbul Müzeler Direktörlüğüne Cankurtaran Mescidinin enkazı hakkında verilen 9.X.1937 tarihli Karar

9-Hacı Mahmutağa Mescidi (Zeytinburnu): Mevlevihane kapısının dışında, Merkez Efendi Mahallesi, Mevlevihane Caddesi üzerindedir. Aslında tekke-mescid özelliğinde olan yapı, Hacı Mahmud Ağa, Hacı Mahmud Efendi adlarıyla da bilinir. II.Bayezid devrinde (1481-1512) Hacı Mahmud tarafından mescid olarak inşa ettirilmiş, 1874’de ise tekke olarak işlevlendirilmiştir.(Tanman 2003:100). Bu sıra yapıda çok köklü değişiklikler meydana gelmiş; bütünüyle yenilenen yapıya bir de müstemilat eklenmiştir. Yapıya bitişik olarak, XVIII.yüzyılın ortalarını takiben Yenikapılı Duhanî el-hac İsmail Ağa tarafından fevkâni bir sıbyan mektebi eklenmiştir.(Hadikâ 2001:305). 1925 yılından sonra hem tekke olarak hem de mescid olarak kadro dışı kalmıştır. Bakımsız kalan mescid arazisinde çeşitli imalathaneler oluşturulmuş, bir dönem ise ahır olarak kullanılmıştır.

Tekke olarak 51 yıl hizmet veren yapının ayin günü Cuma olarak belirlenmişti. Halvetiyye/Şabaniyyeye bağlı tekke, mezarlık alanlarının arasında kalmıştır. Daha evvel mahallesi mevcut olsa da cumhuriyet sonrası Merkezefendi Mahallesine katılmıştır. Kuzeyinde Mevlevihane caddesi ve diğer yanlarda farklı parsellerle kuşatılmıştır. Parselin kuzey kenarında mescid-tevhidhane ve buna bitişik olarak güneye doğru yönelen tekkenin diğer bölümleri yer alır. Yapıya ait bir de küçük hazire bulunmaktadır ki, tekkenin ve mektebin banileri bu hazireden sonsuz uykularına yatmıştır. Kazı esnasında bu hazireden toplam 4 adet mezar taşı ortaya çıkartılmıştır. Mescidin kuzeybatısında bir adet su kuyusu bulunmaktadır.

Kareye yakın dikdörtgen planlı tekke-mescid 10,75X10,50 m ölçülerindedir. İbadethaneye bitişik olmak üzere, 10,75X2,75 m ölçülerinde bir son cemaat mahalli bulunmaktadır ve bu kısmın kapalı olduğu sanılmaktadır.(Tanman 2003:100). Bu mekândan yalnızca doğu yan duvarı kalmıştır. Alt bölümde iki pencerenin bulunduğu doğu duvarının iç kısmında bağdadi sıvaya, dıştan ahşap kaplamaya sahip olduğu ve üstünün de ahşap karkaslı çatıyla örtülü olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Yine son cemaat mahallinin iki katlı ve üst katının kadınlar mahfili olarak tasarlandığı görülmektedir. Kazı esnasında son cemaat mahallinin taş döşemeli platformu ortaya çıkmıştır. Harim ise, 10,75X7,85 m ebatlarındadır. Yaklaşık 80 cm enindeki duvarlar, moloz taş örgülüdür. Kuzey duvarın ortasındaki girişin her iki yanına da ikişer pencere eklenmiştir. Bu açıklıklar küfeki taşı ile yapılmıştır. Kuzey duvarının harime bakan yönündeki iki katlı mahfillerden üst katının kadınlara ayrıldığı belirgindir. Kible duvarında yarım daire şeklinde mihrap nişi, sağında geniş bir niş ile, solunda iki pencere yer almaktadır. Sağdaki nişin arkasında harem-selamlığa çıkışı sağlayan bir merdivenle buna bitişik ahşap bir duvar mevcuttu. Doğu duvarında 3 adet pencere bulunurken, aksındaki duvar sağır tutulmuştur. Minaresi yoktur. Mescid-tekkenin çatısı mevcut değildir. B.Tanman’a göre tavan çubukludur ve ahşap çatı, son cemaat mahallini de kapsayacak şekildeydi. (Tanman 1990.:825).

Mescidin güneyine doğru eklenen iki katlı ahşap kanadın fonksiyonu tam olarak belirlenememiştir. Kazı esnasında temelleri ortaya çıkartılan ek yapının duvarlarının ahşap karkaslı oluşu, mimarisi açısından önemlidir. Yanı sıra mescid ile zemin katta herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır. Zeminde, 8X3 m ebatlı bir sofa yer alır ki, bunun kuzey kenarında giriş, yanına wc ve musluk ile üst kata çıkış veren bir merdiven eklenmiştir. Batı kısmına ise, yan yana olmak üzere dikdörtgen planlı iki oda

Fotoğraf 32 .Kazı öncesi görünüm(Z.Burnu Belediyesinden)

Fotoğraf 33. Kazı çalışması sonrası görünüm (Z.Burnu Belediyesinden)

Fotoğraf 34 .Çalışma sonrası düz lentolu kapı ve döşeme taşları (Z.Burnu Belediyesinden)

Fotoğraf 35 .Mescid-tekeden kalanlar ve onarım izleri
(Z.Burnu Belediyesinden)

yerleştirilmiştir.(Tanman 1990:825).

Zaman içindeki farklı amaçlarla kullanımıyla birlikte mescid-tevhidhanenin iç mekânına bazı müdahalelerde bulunulmuştur. Örneğin yer yer çimento sıvalar yapılmış, bazı pencere açıklıkları örülerek kapatılmıştır.

Kazı,2009 yılının sonlarında tamamlanmıştır. Kazı evveli, duvar kotu göz önünde bulundurulmak suretiyle yaklaşık olarak 2 m dolgu tabakasının biriktiği görülmekteydi. Dolgu toprak tabakası kaldırıldıktan sonra, yukarıda bahsini ettiğimiz ve yaklaşık 1 m açıklığa sahip mihrap nişi ortaya çıkarılmıştır. Harim kısmının ortasındaki sondajda -30 cm derinlikte ortaya çıkarılan ve kuzeydoğu-güneybatı istikametinde devam eden 0,40 m genişliğe sahip taş örme temel duvarı ilginç bir veriyi oluşturmuştur.

Son cemaat yerinin kuzeydoğu bitişiğindeki çalışmalarda 1 m yükseklik ve 0,78 m kalınlıkta bir duvar ortaya çıkartılmış, kuzeydoğudan bu duvara bitişen, genişliği daha az olan bir duvar bunu tamamlamaktadır. Duvarın yanında, kuzeydoğudaki mezarların altına doğru devam eden ve genişliği 0,80 m olan bir duvar daha keşfedilmiştir.

10-Kazı Çalışmaları Işığında Bir Bizans-Osmanlı Kalıntısı:

İsakapı Mescidi : İbrahim Paşa vakfı adına kayıtlı mescid, Cerrahpaşa'da yer almaktadır. 2009 yılında mescidin yanı başındaki medresede Vakıflar İstanbul I.Bölge Müdürlüğü tarafından başlanan uygulamalar devam ederken, külliyenin önemli bir parçası olan mescidin de ihya edilmesiyle ilgili olarak bir karar alınmış ve devamında, mescid alanında araştırma kazısı gerçekleştirilmiştir. Vakıflar İstanbul I.Bölge Müdürlüğü ve İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen ve Aralık 2009'da yapılan kazıda, bazı yapısal detaylar ortaya çıkarılmıştır. Geç Bizans Dönemine ait olarak kabul edilen ve aslında şapel olduğu düşünülen yapı, XVI.yüzyılda mescide çevrilmiştir.(Sav 2007: 48-54; Janin 1932:325;Ötügen 1974; Alpatoff 1925:24).

Koruma Kurulu'ndan çıkarılan karar ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan ruhsatın ardından gerçekleştirilen kazı, üç kısımda yapılmıştır.

- 1-Yapının içi
- 2-Son cemaat mahalli
- 3-Doğu duvarının önü

Fotoğraf 36. Kazı evveli İsa Kapı Mescidi (Doğudan)

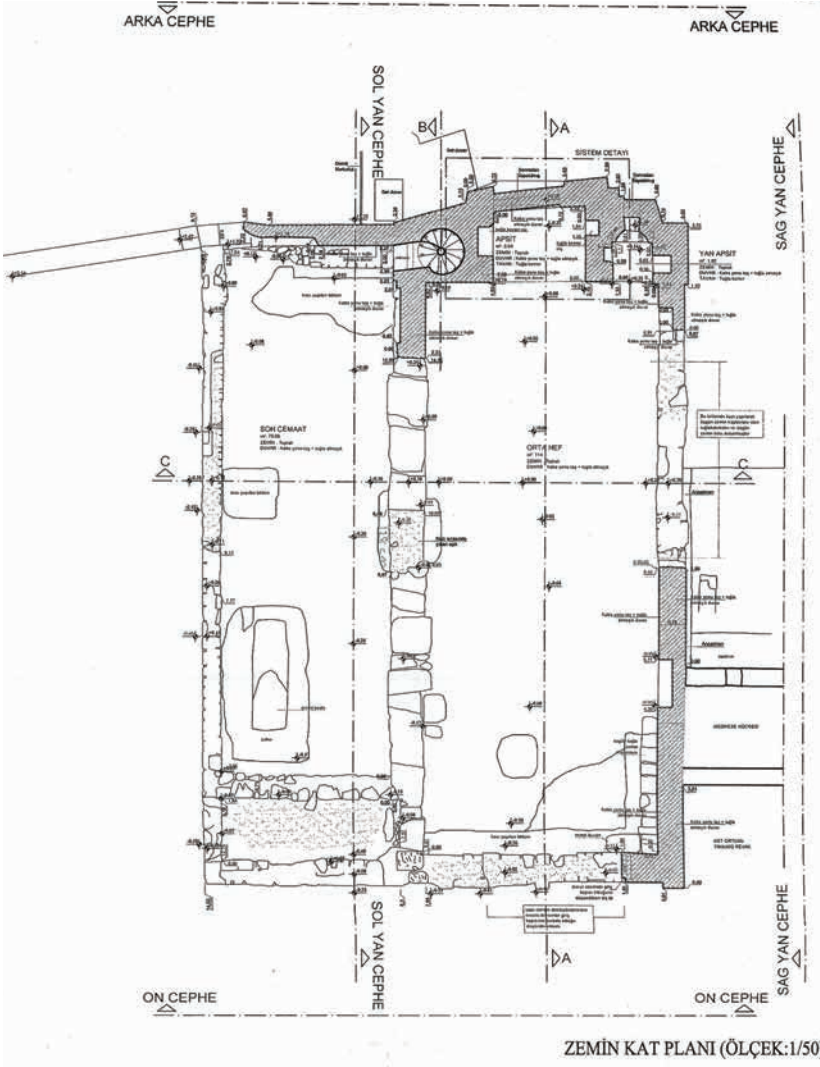
Fotoğraf 37. Eski bir fotoğrafta mescid,içeriden

Fotoğraf 38. Apsisin sol niş kemer içinden kalemişi

Fotoğraf 39. Sağ apsis güney nişinde 3 dönemli sıva

Şekil 20. İsakapı Mescidi zemin kat planı (Çizim:Taksim Yapı).

Yapının İçinde Yapılan Çalışmalar: Apsis içinde yapmış olduğumuz kazıda, apsis iç kısmı tamamen açılmış olup, Osmanlı döşemesinden itibaren -70 cm kadar derinliğe inilmiş ve yapının temel seviyesi görülmüştür. -70 cm derinliğe kadar dolgu toprak dolgunun bulunduğu tanıklık edilmiştir.

Yapının diakonikon hücresinin önünde yapılan kazıda ise, yaklaşık -40 cm derinlikte mermerden yapısal bir parçaya rastlanmıştır. Osmanlı döşemesinin altındaki bu parça, aklımıza, şapelin mescide çevrilmeden evvel bir yıkıma uğradığı ve Mimar Sinan'ın tamiriyle de mescide dönüştürüldüğü fikrini getirmiştir. Meşhur 1509 depreminde yıkılan İsakapısı yakınındaki henüz mescide çevrilmemiş bu yapının da bu dönem depremden zarar görmüş olması olası bir hayli yüksektir.

Yapının güney duvarının önündeki temizlik çalışmaları sırasında, Osmanlı döşemesi ortaya çıkarılmıştır. Karemsi ve yaklaşık 3 cm kalınlığındaki tuğlalardan oluşan döşeme, güney duvarının doğu ucu ile batı ucu hariç kendini muhafaza etmiştir. Yalnız, batı kısmı açılırken temel ayaklarına rastlanmış, ayağın, batı duvarının güney kısmında da kendini muhafaza ettiği görülmüştür. Döşeme ise, iç mekânın diğer kısımlarında tamamen tahrip olmuştur. Güney duvarının yakın zamanlara kadar sağlamca olması, mevcut döşemenin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Çöken çatıdan ve insan-zaman tahribatından dolayı, yapının diğer bölümleri daha fazla yıkıma uğramıştır.

Fotoğraf 40 .Apsis öni kazısı

Fotoğraf 42. Güney duvar öniinde döşeme ve kare tuğla döşeme ve batı duvar iç kısmı

Fotoğraf 41. Sağ pastophorion hücresinin öni

Fotoğraf 43. Kuzey duvarının aksına açılan kapıya ait eşik

Güney duvarında, yapının merkez odağına denk gelen kısımda, Mimar Sinan tarafından açılan mihrap nişinin alt açıklığı da keşfedilmiştir. Derin olmayan nişin yeriyle ilgili olarak daha evvelden hatalı çizimler yapıldığı da böylelikle kanıtlanmıştır.

Bizi şaşırtan nokta ise, batı duvarının iç kısmında yaptığımız kazı sırasında, temel seviyesine kadar inilmesine rağmen, çıkmasını beklediğimiz kapı temelini mevcut olmayışı oldu. Duvarın fiziksel özellikleri göz önüne alındığında ise, orijinalinde de herhangi bir açıklığın olmadığı sonucu rahatlıkla ortaya çıkmaktadır ki, bu da bu duvarın temelinden itibaren yeniden yapıldığına delalet ediyor olabilir. Döşemelerin, neredeyse batı duvarına kadar aralıksız devam etmesi ve devamında yaptığımız kazıda, herhangi bir veriye rastlamayıp, mevcut duvarlar doğrultusunda yapının nartheksinin olmayışına delalet idi. Kuzey duvar dibinde yaptığımız kazıda, herhangi bir duvar çıkmasına rastlamayıp, aynı çıkmanın güney duvarında da olmayışı bu kanımızı kesinleştirmiştir.

Kuzey duvar üzerinde yaptığımız temizlik çalışması ve açıklıkta yaptığımız kazıda, yine Mimar Sinan tarafından açıldığı kabul edilen ve mihrabın aksına denk gelen kapının izlerine rastlanmıştır.

Son Cemaat Mahallinde Yapılan Kazılar: Daha evvel yapılan temizlik çalışmaları sırasında son cemaat mahalline ait temel izleri ortaya çıkmıştır. Üzerindeki yıkıntı taşlar alındıktan sonra, bunlar restorasyonda kullanılmak üzere, alanda istiflenmiştir.

Herhangi bir döşeme izine rastlanmamıştır. Minarenin, kuzeye bakan kapısının önünde yapılan kazıda ise, minare kapısından içeri girmeyi sağlayan bir basamağın olduğu, ancak tahrip olduğu görülmüştür. Temel seviyesine kadar kazı devam ettirilmiştir.

Son Cemaat mahallinin batı ucunda, yaklaşık 4 metre kareden oluşan tecrit edilmiş bir mekâna ait temel kısmı ortaya çıkarılmıştır ki, buranın imam odası olduğunu düşünmekteyiz. Bu kısmın ön bölümünde yaptığımız kazıda ise, uç kısmı yaklaşık 50 cm kadar yüzeyde olan, üst kısmı tahrip olmuş pembe granit mermerden blok halinde bir parça bulunmuştur. Çevresi ve içi kazıldığında, 80x90 cm çapında, 3 metre uzunluğundaki mermerin, Mısır kökenli olduğunu tahmin etmekteyiz ki, Mısır'ın Asuva bölgesinden blok halinde çıkarılan bu parçalar, gerek obelisk olarak ve gerekse yapı taşları olarak kullanılmaktaydı. Obelisk olarak dikildiğini düşündüğümüz bu parçanın Mısır'dan getirildiğini tahmin etmekteyiz. (NTV Tarih, Nisan 2010) Özellikle IV.-V.yüzyıllarda Konstantinopolis'e bu türden dikilitaşların getirildiğini biliyoruz. S.Ahmet Meydanındaki III. Tutmosis'e ait hiyeroglifli dikilitaş ile, Roma'dan getirilen ve aslı Mısır'a dayanan Konstantinos Anıt-Sütununu da bu çerçevede değerlendirebiliriz. Doğu-batı yönündeki düzensiz taş duvar fragmanı, kaidenin insitu olabileceğini göstermektedir.

Doğu Duvarının dış ön kısmında yapılan Kazı: Apsis duvarının dıştan poligonal olup, olmadığını öğrenmek amacıyla yaptığımız kazıda, apsis duvarı ile diakonikon duvarının birleşme kısmı ve çevresinde herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Apsis kubbesinin tehlike arz etmesinden dolayı, bu bölümdeki kazıya daha fazla devam etme imkânı olmamıştır. Ancak kazı verisi, apsisin poligonal olmadığını göstermektedir.

Fotoğraf 44. Son cemaat yeri minare önü kazısı

Fotoğraf 45. Son cemaat mahallinin batı ucundan çıkan granit sütun

Analizler

Osmanlı Ekleri: Yapı mescide çevrilirken güney duvarının orta noktasına bir mihrap nişi açılmıştır. Mihrabın aksına, kuzey duvarına ise giriş kapısı yerleştirilmiştir. Kazıda ortaya çıkarıldığı üzere, kuzeye de bir son cemaat mahalli eklenmiştir. Fakat son cemaat mahallinin ne zaman eklendiği belli değildir. Paspatis'in 1877 tarihli kitabında bulunan gravürde ahşap bir son cemaatin varlığı göze çarpmaktadır. Mescide çevriliş sırasında Mimar Sinan tarafından bir minare eklendiği bilinmekle beraber, bu minarenin yıkıldığı ve sonra yeni bir minare yapıldığı sanılmaktadır.(Eyice 1994:200). Yan duvarları plastik olarak belirginleştiren geniş açıklıklı kemerlerin içlerinde yer alan iki kat pencerelerden üsttekiler Geç Bizans; alttakiler ise, Osmanlı üslubundadır.(Yücel 1968:91). Bu pencerelerin,16.yüzyılda mihrap nişi yapılırken açıldığı sanılmaktadır.(Eyice 1980:30).

Anarımlar: Yapının Orta devir içinde inşa edildiğini; ardından 14.yüzyıl başında kapsamlı bir restorasyon geçirdiğini tahmin etmekteyiz. Bunun ardından mescide çevriliş sırasında yine elden geçen yapıya yukarıda anlatılan ekler ilave edilmiştir. 17. yüzyıl içinde depremlerden zarar gören yapının 1648 yılı civarında onarıldığı, belki de minaresinin bu dönemde eklendiği düşünülebilir. 1766 depremindeki durumu net olmamakla beraber, 1894 depreminde çatısı çökmüş ve o günden beridir harap halde mevcudiyetini sürdürmektedir.

Fotoğraf 46. Sağ pastophorion içinden fresko kalıntıları (Alman Arkeoloji Enstitüsü)

Fotoğraf 47. Aynı yerden hâleli aziz figürü (2008)

Fotoğraf 48. Molozlar arasında çıkan Bizans dönemine ait damgalı tuğla (Foto:M.Sav)

Dekorasyon: Apsis kısmında ve pastophorionlardan sağdakinde çeşitli freskoların olduğu bilinmekle beraber, bugün freskolar çok belirsiz şekildedir. Yalnızca bir tanesiyle ilgili olarak net bir ifade kullanılmıştır: Aziz Hypatios. (Mamboury 1951:330). Aynı şeyi, 1920'li yıllarda İhtifalci Mehmet Ziya da belirtmiş, ayrıca pastophorion penceresinin sağ ve solunda, tonoz içinde çeşitli aziz ve bir melek tasvirinin olduğunu nakletmiştir. (İhtifalci, C.1, 2004:79).

Malzeme Kullanımı: Yapı, kargir olarak inşa edilmiştir. Taş-tuğla sıraları birbirini muntazam olarak takip etmekle birlikte genel olarak 2 sıra taş+ 3 sıra tuğla düzeni uygulanmıştır. Cephelerin sıvalı olmadığını, hem mevcut durumundan hem de Galanakis'in 1870'lerde yaptığı gravüründen anlamak mümkündür. İç kısmın ise sıvalı olduğunu, hem duvar yüzeyindeki münferit kalıntılardan hem de kazı sırasında bulunan sıvalardan anlamaktayız. Apsiste, freskoların yapıldığı yüzeylerdeki sıvaların orijinal Bizans sıvası oluşu, hazırlanacak projeye dayanak olması için bu kısımdaki sıvanın tahlilini yapmamıza yol açmıştır.

Değerlendirme: Yapı kazılmadan evvel, üstünde bulunan taş ve tuğlalar arasında yapmış olduğumuz araştırmada rastladığımız damgalı Bizans tuğlası oldukça ilginçti.

Yaptığımız araştırmada, tuğlanın üzerinde bulunan εἶφο kelimesinin Bizans'ın orta devirlerinde kullanıldığı ortaya çıkmış olmakla beraber, daha evvel pek çok bilim adamı tarafından kabul edilen ve yapıyı 1300'lü yılların başlarına tarihlenen görüş

(Eyice 1981:81) ile bu buluntu çelişmektedir. Her ne kadar duvar örgüsünde karşımıza çıkan gizli tuğla tekniği dönemsel olarak soru işareti yaratmışsa da araştırmacılar bu konu üstünde fazla durmamıştır. Damgalı tuğlanın dönemini dikkate aldığımızda, daha evvelden bu yapının İsites Manastırının (Τοῦ Ιαώτου) (Wiener 2007:118) bir birimi olabileceği yönündeki görüşlerin yabana atılmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçeveden yaklaşırsak, daha evvelden trapeza olma ihtimali dahi savunulabilir. Buna göre, XIV. yüzyılda, harap trapeza apsis hücreleri eklenerek bir kilise olarak ayağa kaldırılmış olabilir. Kazının verdiği ipuçlarına dayanarak yapının tarihsel süreçte geçirdiği aşamaları şu şekilde yansıtmak mümkündür:

İlk yapım dönemi (XI-XII.yüzyıl)

İkinci dönem (XIV.yüzyıl başları)

Üçüncü dönem (XVI.yüzyıl)

Dördüncü dönem (1894 depremi yıkımı)

Yapının apsisini ve sol pastophorion hücrelerini dolanan mermer silme ise, Bizans mimarisine has bir unsur olmakla beraber, bu yapıda sade tutulmuştur. Sağ yandaki pastophorion hücrelerinin önündeki sağ nişin içinde yatay olarak kullanılan mermer parçasının üzerinde kabartma haç motifi bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Alpatoff,M.-N.Brunov.(1925). Une nouvelle église de l'époque des Paléologues a Constantinople, *Echos d'Orient*.
- Ayvansarayi.(2001).*Hadikat'ül Cevâmi*,(Haz. A.N.Galitekin), İstanbul: İşaret Yayınları.
- Ayverdi, E.H.*Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, C.III.
- Eyice,S. (1963).*İstanbul Minareleri*,İstanbul.
- Eyice, S.(1980). *Son Devir Bizans Mimarisini*, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobilciler Kurumu Yayını.
- Eyice,S.(1986).İstanbul'un Camiye Çevrilen Kiliseleri,*TAÇ*,(S.2),Mayıs,s.14.
- Eyice,S. (1994). Esekapı Mescidi ve Medresesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, s.199-200.
- Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserleri*.(1991).İstanbul: T.D.V.Fatih Müftülüğü Yayını.
- İhtifalci Mehmet Ziya.(2004). *Boğaziçi ve İstanbul*, C.1, İstanbul.
- İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, C.II, s.1003.
- Janin,R.(1932).*Les Couvents Secondaries de Psamathia*.
- Mamboury,E.(1951). *İstanbul Touristique*, İstanbul: Çitürbiraderler basımevi.
- Müler Wiener,W.(2007).*İstanbul'un Tarihsel Topografyası*,(Çev.Ü.Sayın),İstanbul:YKY Yayını.
- NTV Tarih Dergisi, Nisan-2010 Sayısı, Murat Sav-H.Fehmi Yılmaz'ın Esekapı Porfir Sütun Haberi.
- Ötüken,S.Y.(1974).*İsakapı Mescidi und Medresesi in İstanbul*,Bonn.
- Öz, T.(1997).*İstanbul Camileri*, C.I-II, İstanbul:Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Sav,M. (2007). İsakapı (Esekapı,İbrahim Paşa, Manastır) Mescidi, *Kültür Dergisi*, S.7 (İstanbul Özel Sayısı:II), İstanbul,s.48-54.
- Tanman,M.B.(1990).*İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İ.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Tanman,M.B.(2005). Z.Burnu İlçesindeki Tekkeler, *Surların Öte Yanı Zeytinburnu*, (Ed.Burçak Evren), İstanbul:Z.Burnu Belediyesi Kültür Yayınları No:9.
- Wiener, M. (2001).*İstanbul'un Tarihi Topoğrafyası*,(Çev:ÜlkerSayın),I.Baskı,İstanbul.
- Yücel, E. (1968). Esekapı Mescidi, *Arkitekt*, İstanbul, s.89-91.